

УДК. 338.48 (477)

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Кулешова Наталя Вадимівна,

викладач кафедри економіки підприємства та менеджменту,
Харківський національний економічний університет

Вступ. Для багатьох країн світу туристична індустрія є найбільш прибутковою, такою, що динамічно розвивається, та основним джерелом отримання доходів до бюджету. Туризм безпосередньо впливає та стимулює розвиток майже всіх галузей економіки, таких як промисловість, торгівля, будівництво, транспорт, сільське господарство, побутове обслуговування, малий та середній бізнес, виступаючи каталізатором соціально-економічного розвитку країни. Для здійснення ефективного управління процесом розвитку туризму в країні необхідно аналізувати та виявляти чинники, що впливають на рівень розвитку туристичної галузі та зумовлюють її особливості, які слід враховувати в процесі розробки та реалізації дієвих заходів щодо підвищення економічної ефективності туризму [1].

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проблема розвитку туристичної галузі Україні приділяється багато уваги з боку вітчизняних практиків та вчених, серед яких М. Борушак [2], Т. І. Ткаченко [3], В. В. Худо [4], Л. М. Шульгіна [5], В. Г. Явкін [6] та інші. Останні публікації з названих питань дають змогу зробити висновок як про існування позитивних тенденцій, так і про наявність дестабілізуючих чинників щодо сталого розвитку туристичної діяльності в Україні. Однак у зв'язку з тим, що туризм це динамічна галузь, визначення сучасних умов його ефективного функціонування потребує постійного відстеження.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу сучасного стану функціонування та розвитку туристичної галузі України.

Основний матеріал і результати. Як зазначається у роботах [2,3] на частку туризму і пов'язаних з ним галузей на сьогодні припадає приблизно 8,3% робочих місць світу, 9,3% міжнародних інвестицій, 12,0% експорту, 5,0% сукупних податкових надходжень, майже третина світової торгівлі послугами. За даними Всесвітньої Ради з туризму та подорожей туристична індустрія складає майже десяту частину світового ВВП. Як стверджують експерти Всесвітньої Ради з туризму та подорожей (WTTC) 2009 рік став найбільш важким щодо розвитку туристичної індустрії, що пов'язано з світовою економічною кризою. Частка туризму у світовому ВВП скоротилась на 4,8 %, що призвело до втрати майже 5 млн. робочих місць. В усіх регіонах спостерігалось значне скорочення в'їзних туристів, крім цього інвестиції в розвиток туризму скоротились більш ніж на 12%. За даними Всесвітньої організації туризму (UNWTO) протягом перших місяців 2011 року кількість міжнародних туристських прибуттів зросло приблизно на 5%, що свідчить про посилення процесу відновлення від світової кризи, який почався вже у 2010 році [7].

У 2011 р. експертами Всесвітнього економічного форуму було визначено рейтинг конкурентоспроможності 139 країн світу в сфері туризму. Для цього було опитано 11000 топ-менеджерів туристичних підприємств 124 країн та проведено аналіз статистичних показників всесвітніх організацій, серед яких Асоціація повітряного транспорту (IATA), Всесвітня організація громадянської авіації (ICAO), Всесвітня туристична організація (UNWTO), Всесвітня Рада з туризму та подорожей (WTTC) та UNESCO. Оцінка туристичної конкурентоспроможності країн здійснювалась за 14 основними показниками, що характеризували політику влади щодо розвитку туризму, пріоритетність туристичного бізнесу в країні, безпеку, транспортну та рекреаційну інфраструктуру, комфортабельність готелів, екологічну ситуацію, санітарні умови, вартість відпочинку, природні, культурні та людські ресурси. У 2011 році Україна займає в рейтингу лише 85 місце серед усіх 139 країн світу і заходиться між Намібією та Гватемалою, а серед 42 європейських країн – 39

місце. Основними дестабілізуючими чинниками щодо розвитку туризму в Україні за даними експертів Всесвітнього економічного форуму є нерозвиненість транспортної, рекреаційної інфраструктур та нестабільність політичної ситуації в країні, низький рівень безпеки, нестабільність фінансової підтримки з боку держави та відсутність чітко сформульованої законодавчої бази. Як зазначається у звіті [8] за для активізації та стрімкого розвитку туристичного сектору в нашій країні як найменш потрібні значні інвестиційні капіталовкладення у модернізацію як загальної, так й рекреаційної інфраструктур з метою підвищення їх якості.

Як свідчить динаміка частки туризму в ВВП України та загального обсягу ВВП за 2005-2010 рр., яка відображена на рис. 1, на сучасному етапі розвитку туристичної галузі в Україні її внесок у зростання ВВП України, нажаль, ще досить незначний порівняно з туристично-розвиненими країнами. Так, за досліджуваний період частка туризму в ВВП найбільшого рівня набула у 2010 році відносно інших років та досягла значення відповідно 16,4 млрд грн. Безумовно, цей показник є дуже низький для України, адже туристична галузь, як зазначено вище, перебуває в початковій фазі свого розвитку.

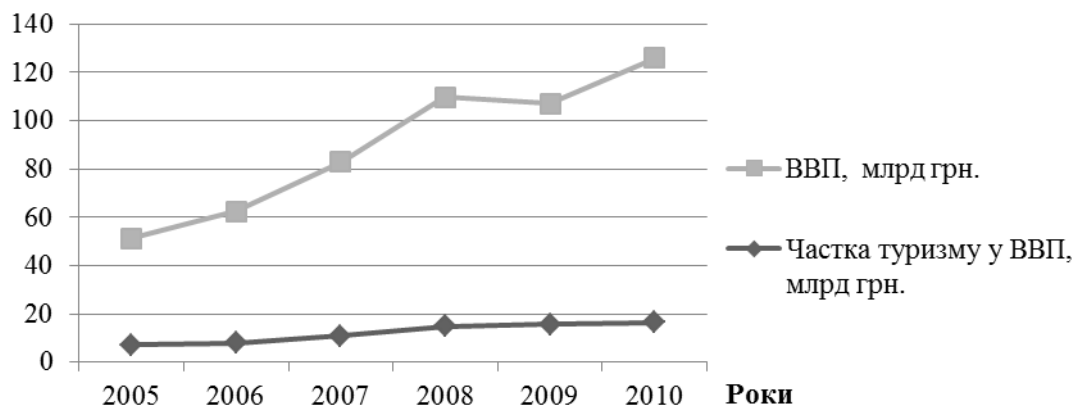

Рис. 1. Динаміка частки туризму (млрд грн) у ВВП та ВВП за 2005-2010 рр.

Взагалі динаміка росту туризму за період 2005-2010 рр. мала майже незмінний характер, що свідчить про співпадання її з динамікою ВВП.

Як зазначається у роботі [3], туризм як вид діяльності має

мультиплікативний ефект, який полягає у позитивному впливі на суміжні галузі національної економіки, діяльність яких прямо чи побічно орієнтована на задоволення потреб туристів. У зв'язку з цим дослідження частки туризму у ВВП повинно проводитися у зв'язці з суміжними галузями. Так, значення частки туризму та суміжних галузей у ВВП, вже починаючи з 2006 року різко зросло на 55,7% і зберегло позитивну тенденцію зростання до 2010 року. Деякі незначні зниження частки туризму та суміжних галузей у ВВП спостерігаються у 2009 році порівняно з 2008 роком. Це пов'язано передусім із впливом негативних факторів на суміжні до туризму галузі, причиною яких є світова економічна криза.

З рис. 2 видно, що туристичне сальдо в платіжному балансі України протягом 1996-2010 рр. постійно змінювалось й носило нерівномірний характер. Так, до 1998 р. туристичне сальдо мало від'ємні значення, що призвело до відтоку твердої валюти з країни. Це обумовлюється домінуванням імпорту туристичних послуг над їх експортом в цей період, що негативно відобразилось на рівні розвитку в'їзного туризму.

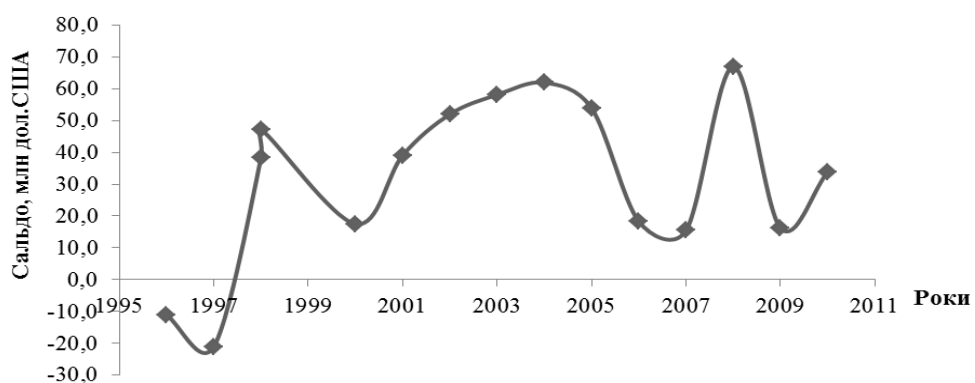

Рис. 2. Динаміка туристичного сальдо в платіжному балансі України за 1996-2010 рр.

Починаючи з 2000 року туристичне сальдо позитивно зростало й у 2004 році досягло максимального значення в розмірі 61,9 млн дол. США. Ситуація, що склалася в даний період, спричинила збільшення валютних надходжень до державного бюджету України. З 2005 по 2007 роки туристичне сальдо різко знизилось у зв'язку зі стрімким розвитком виїзного туризму. В 2007 році

туристичне сальдо складало 15,5 тис. дол. США. Максимального свого значення туристичне сальдо досягло у 2008 році, що було пов'язано із підвищенням рівня зацікавленості до подорожувань за кордон. Вже у 2009 році спостерігається різке зниження туристичного сальдо, що є наслідком світової фінансової кризи. У 2010 році спостерігається незначне збільшення туристичного сальдо. Однією з головних причини переважання виїзних туристів над в'їзними – занадто високі ціни порівняно з якістю пропонованих послуг. Все це свідчить про те, що зацікавленість до України з боку іноземних громадян знаходиться ще не належному рівні і наша країна ще досі залишається «туристичним донором» для країн, до яких подорожують українці, сприяючи розвитку їх економіки. Завдяки поступовій активізації туристичної діяльності в Україні протягом останніх років значно зріс рівень зайнятих працівників у туристичній галузі. Аналіз показників зайнятості у туристичній галузі дозволяє зробити висновок про те, що вклад у загальнонаціональний ринок зайнятості ще досить незначний порівняно з розвиненими країнами. Це пов'язано передусім з сезонністю туристичної діяльності, що в свою чергу веде до вивільнення певної частини зайнятих та втрати кваліфікованого персоналу.

За даними Державної служби статистики України з 2005 року по 2008 рік спостерігається поступове збільшення загальної суми інвестицій з боку держави у розвиток діяльності у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг. Загальна сума інвестицій у розвиток сфери туризму у 2010 році становила 3319700 тис. грн, що на 18,12% менше ніж у 2008 році. Важливим чинником, що впливає на залучення інвестицій, як іноземних, так і внутрішніх, є податкове стимулювання. Однак в Україні ще й досі нема чіткої державної програми розвитку курортів, не здійснюється державний моніторинг курортних територій.

За даними Державної служби статистики України [9] у 2010 році Україну відвідало 21,20 млн іноземних громадян, що на 1,95% більше, ніж у 2009 році. Окрім того, 335835 осіб із загальної кількості іноземних туристів було обслуговано суб'єктами туристичної діяльності, що на 18,97 % більше ніж у

2009 р. Динаміка туристичних потоків за 2008-2010 рр. представлена у табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка туристичних потоків за 2008-2010 рр.

Роки	Кількість громадян, які виїжджали за кордон, млн осіб	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, млн осіб	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, млн осіб				Кількість екскурсантів, млн осіб
			Всього	Іноземні туристи	Туристи - громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи	
2008	15,50	25,45	3,04	0,37	1,28	1,39	2,41
2009	15,33	20,80	2,29	0,28	0,91	1,09	1,91
2010	17,18	21,20	2,28	0,34	1,30	0,65	1,95
Відносне відхилення, (2010/2009), %	12,04	1,95	-0,41	18,97	41,81	-40,66	2,31

Аналіз табл. 2 свідчить про незначне зменшення загальної кількості туристів, обслугованих туристичними підприємствами, тільки на 0,41% у 2010 році порівняно з 2009 роком за рахунок послаблення рівня зацікавленості корінного населення до власних рекреаційних ресурсів, що пов'язано з невиправдано високими цінами на них.

Тому наслідком цього явища явилось збільшення у 2010 році порівняно з 2009 роком на 41,81% туристів – громадян України, які виїжджали за кордон. Кількість екскурсантів, які були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності протягом 2010 року становила 1,95 млн осіб, що більше на 2,31% або на 44137 осіб порівняно з 2009 роком.

У 2010 році відбувся перерозподіл у структурі туристичного ринку (рис. 3) [10].

Якщо у 2009 році туристичні підприємства України були орієнтовані на обслуговування внутрішніх туристів, то вже у 2010 році – на виїзних. Рис. 1.7 свідчить про те, що найбільшого розвитку у 2010 році набув виїзний ринок, який збільшив свою частку в загальному ринку туристичних послуг з 39,9% у 2009 році до 56,81% у 2010 році.

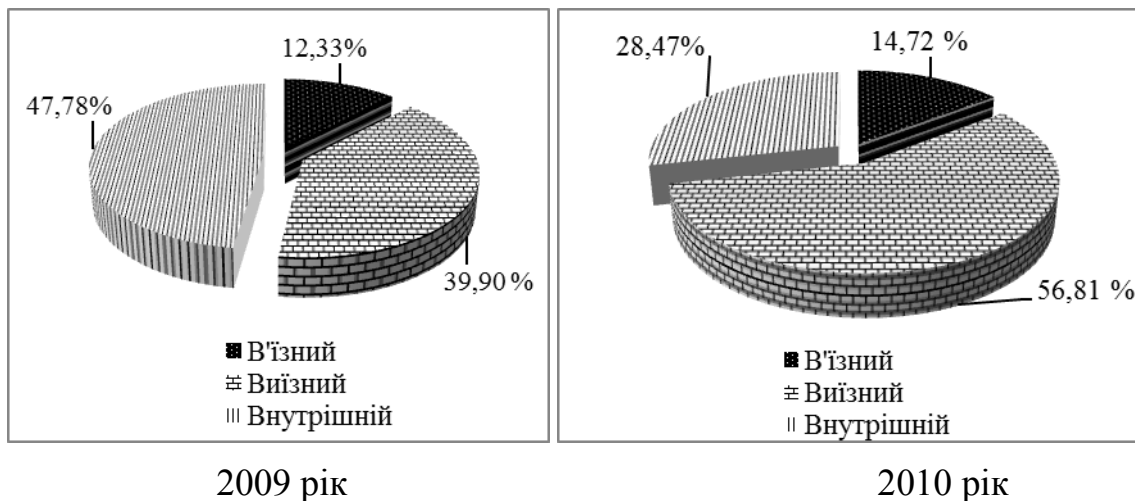

Рис. 3. Структура туристичного ринку за 2009 та 2010 рр.

При цьому сегмент внутрішнього туризму, навпроти, зменшився на 19,31% і складав у 2010 році лише 28,47%. Водночас частка в'їзного туризму майже не змінилась: її значення збільшилось лише на 2,40% у 2010 році відносно 2009 року та становила 14,72%. Збільшення обсягів в'їзного потоку обумовлюється розвитком міжнародного співробітництва й відкритістю кордонів України. Внаслідок цього зростає загальна кількість приїздів іноземних громадян в Україну, що на 1,95% більше у 2010 році порівняно з 2009 роком переважно з приватною метою. Незважаючи на широку "географію" туристів, які приїждять до нашої країни, у 2011 році їх переважну частину склали туристи з Російської Федерації, Молдови, Білорусії та Польщі. Крім цього, понад усе Україну відвідують туристи з Угорщини, Словаччини, Румунії та Німеччини. Тобто переважна частина іноземних туристів, які відвідують Україну, прибуває з країн, які мають з нею спільний кордон [10]. Нажаль сьогодні на міжнародному ринку туристичних послуг Україна є лише генератором туристичних потоків, а її імідж досі залишається невизначеним.

В останні роки в Україні домінував розвиток виїзного туризму. Зростання іноземних туристичних потоків зумовлює збільшення попиту та обсягів споживання туристами товарів та послуг різних галузей національної економіки, стимулюючи їх розвиток та приріст виробництва. Так, у 2006 році спостерігається сплеск попиту на міжнародний туристичний продукт –

українці почали масово подорожувати до інших країн (рис. 4).

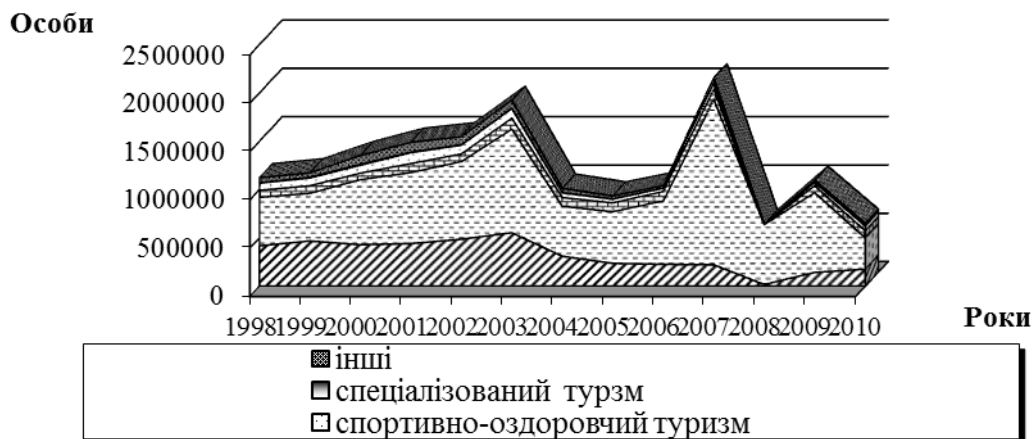

Рис. 4. Динаміка структури внутрішніх туристичних потоків за метою та формою туризму за 1998-2010 рр.

Незважаючи на позитивну динаміку приросту виїзних туристичних потоків з 2001 по 2006 роки, у 2007 році спостерігається їх різкий спад. Таке явище зумовила передусім нестабільність курсу валют у цей період та різкого його збільшення, зокрема долару США, майже в 2 рази. Тому українці віддали перевагу відпочинку в Україні. Збільшення обсягів виїзного потоку відбулось у 2006 (62,48%), 2008 (175,9 1%) та 2010 роках (57,49%) в основному, за рахунок організованого туризму. Це пов'язано не тільки з підвищенням рівня культури в суспільстві та прагненням людей до саморозвинення в якості пізнання та розкриття інших граней світу, а й із зростанням їх фінансових можливостей та вільного часу. За географічними напрямками у 2011 році українці подорожували переважно до Російської Федерації (28,02%), Польщі (24,47%), Молдови (11,53%), Угорщини (8,88 %) та Білорусії (7,91%) [10].

Протягом останніх років спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення обсягів наданих туристичних послуг, що підтверджує рис. 5. Однак, як видно з рис. 5 у 2010 році спостерігається зменшення обсягів наданих туристичних послуг. За даними Міністерства інфраструктури України у 2010 році суб'єктами туристичної діяльності було надано послуг на суму 8,16 млрд грн, що на 13,10% менше ніж у 2009 році. Це пов'язано передусім з падінням попиту на вітчизняний туристичний продукт, що зумовило скорочення обсягів

наданих послуг внутрішнім туристам на 44,35% та скороченням тривалості подорожей.

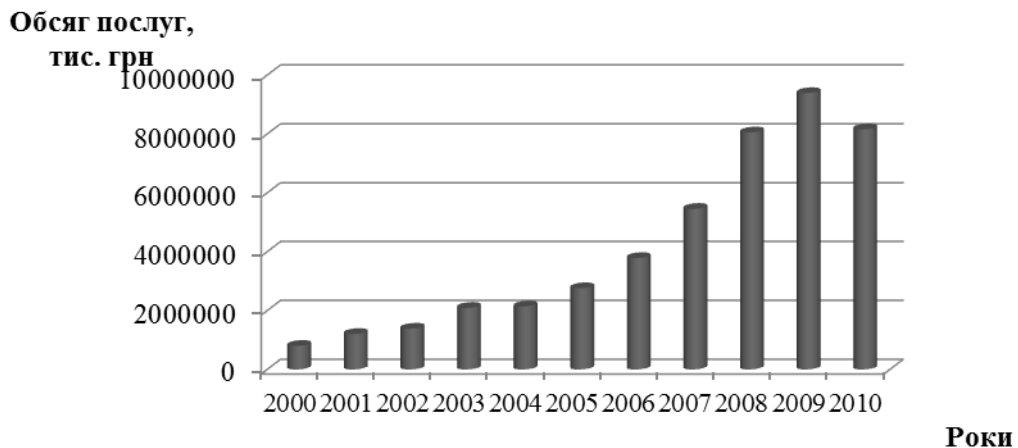

Рис. 5. Динаміка обсягів наданих туристичних послуг за 2000-2010 рр.

Впродовж 2010 року туристичні послуги надавали 5010 ліцензіатів (з них 1455 – туроператорів, 3555 – туристичних агенцій), що на 3,74% більше ніж у 2009 році. Негативним моментом у діяльності туристичних підприємств у 2010 році є також зменшення продуктивності праці та ефективності їх роботи. В середньому один ліцензіат протягом 2010 року обслужив 455 туристів, що на 4% менше, ніж у попередньому році. Водночас продуктивність праці у 2010 році порівняно з 2009 роком знизилась на 16,24% та в середньому на одного ліцензіата становила 1628 тис. грн обсягу наданих послуг. У 2010 року, спостерігається збільшення на 15,9% платежів до бюджету порівняно з 2009 роком. Найвагоміший приріст бюджетних надходжень забезпечили м. Київ, АР Крим, та м. Севастополь.

Однією з важливих складових інфраструктури ринку туристичних послуг є готельне господарство, яке сприяє поживленню соціально-економічних контактів та зв'язків, посилює економічний потенціал регіонів та підвищує загальний імідж країни у світовому співтоваристві. Готельне господарство є однією зі складових туристичної індустрії в Україні. Саме готельні підприємства виконують одну з найважливіших функцій у сфері обслуговування туристів: забезпечують їх сучасним житлом та необхідними

послугами, бо якість проживання та відповідне обслуговування дуже впливають на рівень туристичного сервісу. Отже, готельна індустрія стає швидко зростаючим бізнесом, що приносить значні грошові надходження, в т.ч. валютні. Проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу згідно з вимогами УЄФА також передбачає якісну та кількісну підготовку готельної інфраструктури як одного з трьох важливих компонентів після спортивної та транспортної [11]. Однак на сьогодні в Україні готельне господарство все ж таки розвивається дуже сповільнено. Стримуючими чинниками все ще залишаються створення сприятливого інвестиційного клімату та пошук нових джерел фінансування на будівництво та реконструкцію вже функціонуючих підприємств, недосконале державне регулювання, застаріле технологічне забезпечення, низька якість пропонованих послуг, відсутність кваліфікованого персоналу та інші. Згідно даних офіційної статистики [11] обсяг прямих іноземних інвестицій у розвиток готелів та інших місць для тимчасового проживання у 2010 році становив 265,1 млн дол. США, що складало 0,6% загального обсягу прямих інвестицій в економіку України. Ці кошти надійшли із 33 країн світу. Найбільші інвестиції на розвиток готельного господарства України надійшли з Каїру (95,5 млн дол. США), Швейцарії (38,7 млн дол. США) та Великої Британії (36,8 млн дол. США). У 2010 році в Україні введено в експлуатацію 2594 місця у готелях, з них 999 – у нових (28 готелів). За рахунок реконструкції існуючих будівель кількість місць у готелях зросла на 1595 одиниць. Більше половини (55,7%) загальної кількості місць уведено у Львівській та Івано-Франківській областях. Основні показники розвитку готельного господарства в Україні за 2008-2010 рр. наведено у табл. 3 [11]. Дані табл. 3 свідчать про те, що найбільш поширеними засобами розміщення протягом 2009-2010 рр. залишаються готелі та інші місця тимчасового проживання, а саме бази відпочинку, літні будиночки, котеджі тощо. Привабливість інших місць для тимчасового проживання серед туристів обумовлюється, передусім, отриманням повного комплексу послуг за доступну для них вартість.

Основні показники розвитку готельного господарства в Україні
за 2008-2010 рр.

Показники	Роки		Темпи приросту, (2010/2009 рр.), %
	2009	2010	
Кількість засобів розміщення, одиниць	1684	1731	2,79
з них:			
готелів	858	849	-1,05
мотелів	26	28	7,69
готельно-офісні центрів	5	7	40,00
молодіжних турбаз та гірських притулків	54	54	0,00
кемпінги	9	11	22,22
інших місць для короткострокового проживання	741	793	7,02
Кількість місць, одиниць	174398	186621	7,01
Коефіцієнт використання місткості	0,18	0,18	0,00
Кількість номерів	76019	79833	5,02
з них			
люксів	5213	5334	2,32
напівлюксів	7315	7515	2,73
одномісних	12679	12966	2,26
двомісних	30734	32011	4,16
тримісних і з більшою кількістю місць	20078	22007	9,61

Рівень використання готелів та інших місць для тимчасового перебування в Україні характеризується, як дуже низький. В порівнянні з європейськими готелями, де цей показник в останні роки стабілізується на рівні 65-67,0%, в Україні – не перевищує 33,0%.

Важливою ланкою туристичної інфраструктури є забезпеченість регіонів України санаторно-курортними та оздоровчими закладами, які обумовлюють розвиток лікувального, відпочинкового та дитячого туризму. Наявність в Україні унікальних природних ресурсів створює позитивний імідж для нашої держави серед інших країн, що сприяє залученню іноземних туристів. В табл. 4 представлено темпи приросту основних санаторно-курортних закладів України [10].

Динаміка кількості основних санаторно-курортних закладів України за
2009-2011 рр.

Показники	Роки			Темпи приросту, (2011/2010 рр.), %
	2009	2010	2011	
Кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, одиниць	513	510	508	-0,39
Кількість санаторіїв-профілакторіїв, одиниць	262	252	234	224
Кількість будинків і пансіонатів відпочинку, одиниць	302	296	290	280
Кількість баз та інших закладів відпочинку, одиниць	1916	1907	1920	1947
Дитячі оздоровчі табори, одиниць	18672	17379	17342	17703

Дані табл. 4 свідчать про поступове зменшення кількості санаторно-оздоровчих закладів за досліджуваний період. Як й протягом попередніх років, у 2010 році значну питому вагу в загальній кількості санаторно-курортних закладають займають дитячі оздоровчі табори та бази відпочинку.

Висновки. Таким чином, розвиток туристичної індустрії України впродовж досліджуваного періоду можна охарактеризувати в цілому як позитивний. Головними гальмуючими чинниками темпів розвитку туризму в Україні ще й досі залишаються відсутність якісної інфраструктури як цілісної системи та відповідного до міжнародних стандартів правового поля для здійснення туристичної діяльності, науково-дослідницького забезпечення галузі та інші. Подальший розвиток туризму в Україні потребує застосування нетрадиційних інноваційних підходів до організації управління галуззю як на державному рівні, так і на рівні підприємства. Для забезпечення сталого розвитку туристичної галузі України в умовах посилення конкуренції, збільшення попиту як на міжнародні, так й на внутрішні туристичні продукти, зростання вимог споживачів до наповнення, різноманітності та якості туристично-рекреаційних послуг дедалі більшого значення для суб'єктів туристичної діяльності набуває необхідність розробки науково-обґрунтованої маркетингової стратегії.

Список використаної літератури

1. Полякова О. Ю. Модель оцінки ефективності туризму / О. Ю. Полякова, Н. В. Кулешова // Проблемы и перспективы развития отечественного внутреннего и въездного туризма: природная и материально-техническая база, экономическая и социальная эффективность: Материалы X Муждунар. науч.-практ. конф. студентов, магистрантов, аспирантов и молодых ученых (6-7 мая 2008 г.) / Отв. за вып.: д.т.н., проф. Алейникова Г. М., Д. Е.Дмитриев / Донец. ин-т турист. бизнеса. – Донецк, 2008. – С. 154–156.
2. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / Борушак М. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
3. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Ткаченко Т. І. – К. : Київ.нац.торг.-екон.ун-т., 2006. – 537 с.
4. Худо В. Інвестиційні можливості туристичної сфери України / В. Худо // Вісник Львів. Ун-ту. – 2008. – № 24. – С. 531–538.
5. Шульгіна Л. М. Тенденції розвитку туристичного ринку України / Л. М. Шульгіна // Зб. наук. праць «Проблеми системного підходу в економіці». – Вип. 7. – К. : НАУ. – 2004. – С. 65–68.
6. Проблеми географії та менеджменту туризму : монографія / [Явкін В. Г, Руденко В. П., Король О. Д. та ін.]. – Чернівці : Рута, 2006. – 260 с.
7. International Tourism: First results of 2011 confirm consolidation of growth. – Режим доступу : <http://media.unwto.org/eng/press-release/2011-05-12/mezhdunarodnyi-turizm-pervye-rezultaty-2011-goda-podtverzhdayut-usilenie-ro>
8. The Global Competitiveness Report 2010–2011 // World economic forum. – Режим доступу до журн.:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf
9. Статистична інформація / Державний комітет статистики України. –

Режим доступу до сайту : [http// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

10. Санаторно–курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні: статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 99 с.

11. Готелі та інші місця для тимчасового проживання: статистичний збірник. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 207 с.